

Varšuvos miesto istorijos muziejus Plungėje: paveldo problemas Lietuvoje ir Lenkijoje besvarstant

Jolanta SKURDAUSKIENĖ

Kletą metų su Varšuvos miesto istorijos muziejumi bendradarbiaujantis Žemaičių dailės muziejus vykdo parodų pasikeitimo, mokslinių tyrimų ir darbuotojų tobulinimo programą. Šiais metais į šią programą buvo įtrauktos ir kultūros paveldo išsaugojimu besirūpinančios Lietuvos ir Lenkijos nevyriausybines organizacijos. 2008 m. rugsėjo 26 d. Plungėje M. Oginskio rūmuose buvo atidaryta Varšuvos miesto istorijos muziejaus parengta paroda „Varšuvos senamiestis – pasaulio kultūros paveldas“ ir surengtas mokslinis seminaras „Dvarų paveldas Lietuvoje ir visuomenės vaidmuo: problemos ir iššūkiai“.

The Warsaw City History Museum in Plungė: Problems of Heritage in Lithuania and Poland

Jolanta SKURDAUSKIENĖ

The publication presents the programme of the Warsaw City History Museum and the Samogitian Art Museum for co-operation in the sphere of exhibition exchange, scientific research and development of qualification skills, which has been implemented for several years. In 2008 the Lithuanian and Polish non-governmental organisations related to the preservation of the cultural heritage complemented to the execution of the programme. On 26 September the Plungė M. Oginskis Palace opened the exhibition “The Warsaw Old Town – Heritage of the Global Culture” organised by the Warsaw City History Museum, and arranged a scientific workshop “The Estate Heritage in Lithuania and the Role of Society: Problems and Challenges”.

Participants of the workshop analysed the problem for preservation of the Lithuanian and Polish estates, the situation of private estates, exchanged the experience of private investors, and discussed the role and opportunities of non-governmental organisations in considering the estate preservation problems. After the workshop the Samogitian Art Museum opened the exhibition prepared by the Warsaw History Museum. It revealed the history (tragedy and revival) of the Warsaw City which was destroyed during World War II.



Parodos kuratoriai (iš kairės) Andrzej Sołtan ir Włodzimierz Pala (Varšuvos miesto istorijos muziejus), dr. Marek Barański (Lenkijos restauratorių sąjunga)



Parodą pristato (iš dešinės) Varšuvos miesto istorijos muziejaus vicedirektorius Andrzej Sołtan, Žemaičių dailės muziejaus direktoriaus pavaduotoja Jolanta Skurdauskienė, Žemaičių dailės muziejaus direktorius Alvidas Bakanauskas



Parodos atidarymo akimirkos

Lietuvai įsiliejęs į Europos Sąjungą bendravimas su vakarų šalių kolegomis tapo žymiai lengvesnis, tačiau užsienio muziejų parodos Lietuvoje vis dar yra ne toks dažnas reiškinys kaip norėtųsi. Dar retesnis jis yra Lietuvos rajonų muziejuose.

► Rugsėjo 26 d. Plungėje buvo atidaryta didelė ir įdomi Varšuvos m. istorijos muziejaus paroda „Varšuvos senamiestis – pasaulio kultūros paveldas“. Varšuvos senamiestio atstatymas nuo pamatų yra lenkų nacionalinio orumo ir pasididžiavimo savo valstybe pavyzdys. „Varšuva negali būti... miestas be praeities. Varšuva neįsivaizduojama be rūmų ir katedros silueto, kito kelio nei mūsų paminklų rekonstrukcija – nėra“ – su tokiais prof. J. Zachwatowicziaus žodžiais buvo stota prie didžiulio darbo. Varšuvos miesto istorijos muziejaus darbuotojai buvo vieni iš tų, kurie daug padarė, kad Lenkijos sostinės senamiestis atgimtų ir suklestėtų.

Paroda buvo sudaryta iš dviejų dalių. Pirmojoje pasakota apie plačiai pasaulyje žinomą Varšuvos miesto kultūros paveldo sunaikinimo Antrojo pasaulinio karo metais istoriją ir jo atstatymą. Šiandien Varšuvos senamiestis – tai architektūros ansamblis, UNESCO įrašytas į pasaulio kultūros paveldo sąrašą. Tai precedento neturintis sprendimas: į sąrašą įrašytas urbanistinis kompleksas, daugiau nei 90 proc.; sugriautas, o vėliau atstatytas. Parodoje pristatomi stendai, vaizduojantys kokia senamiestio dalis buvo sugriautas, kokie pastatų atstatymo sprendimai priimti ir kaip tai atrodo šiandien. Šalia jų eksponatai, liudijantys Lenkijos sostinės gyvenimą ir buitį, kuri čia buvo iki sugriovimo. XV a. palaidotų Mazovijos kunigaikščių Stanislovo ir Januszo III šv. Jono Krikštytojo katedroje kapo audinių fragmentai, XVIII a. vandentiekio vamzdžiai, XV–XVIII a. dailiųjų amatų dirbiniai, dekoro detalės ir kt.

► Parodoje taip pat pristatytas Varšuvos senamiestio širdyje įkurtas Varšuvos miesto istorijos muziejus, jo rinkiniai, kultūrinė muziejinė ir leidybinė veikla, taip pat ateities perspektyvos. Varšuvos miesto sostinės istorijos muziejus buvo įkurtas 1936 m. kaip Nacionalinio muziejaus skyrius. 1944 m. senamiestio centre – Senamiestio turgaus aikštėje (Rynek Starego Miasta) – įsikūrusio muziejaus rinkiniai ir pastatai buvo sunaikinti ir išgrobstyti. 1950 m. muziejaus eksponatų inventorinėje knygoje buvo likę tik 150 pozicijų, o šiandien muziejaus rinkinį sudaro daugiau kaip 230 tūkst. objektų.

► Po senamiestio atstatymo muziejaus sodybą sudaro 13 pastatų (kamenicy) jam taip pat priklauso 5 filialai. Iki 2004 m., kol buvo atidarytas savarankiškas Varšuvos sukilimo muziejus, jis čia veikė kaip skyrius, kaupiantis su šiais dramatiškais įvykiais susijusius eksponatus. Varšuvos miesto istorijos muziejaus darbuotojai buvo pagrindiniai šio šiandien garsaus muziejaus sumanytojai ir kūrėjai. Šiuo metu čia dirba 12 skyrių. Parodoje taip pat buvo pristatytas nemažas muziejaus vertingiausių leidinių rinkinys, kuris po parodos liks Žemaičių dailės muziejaus mokslinėje bibliotekoje.

Parodą atidarė jos kuratoriai, garsūs Varšuvos žinovai – Varšuvos miesto istorijos muziejaus vicedirektorius Andrzej Sołtan, kuris taip pat yra ir Paminklų globos draugijos (Towarzystwo opieki nad zabytkami) Varšuvos skyriaus ir Lenkijos muziejinių draugijos pirmininkas, bei muziejinių, archeologas, Varšuvos senamiestio tyrinėtojas ir Barbakano vadovas Włodzimierz Pala; Bendradarbiavimo patirtimi pasidalijo Varšuvos miesto istorijos

muziejaus direktorė Joanna Bojarska-Syrek, Žemaičių dailės muziejaus direktorius Alvidas Bakanauskas, direktoriaus pavaduotoja Jolanta Skurdauskienė.

Tą pačią dieną Plungėje vyko ir mokslinis seminaras „Dvarų paveldas Lietuvoje ir Lenkijoje. Visuomenės vaidmuo: problemos ir iššūkiai“, kurio metu buvo nagrinėjamos Lietuvos ir Lenkijos dvarų išsaugojimo politikos problemos bei dalinamasi dviejų valstybių patirtimi siekiant atgaivinti dvarus.

Pirmojoje sesijoje svarstytos dvarų išsaugojimo ir integravimo į šiuolaikinį visuomenės gyvenimą problemos. Antrosios sesijos metu apžvelgta privačių dvarų situacija – dalintasi patirtimi restauruojant dvarus. Trečioji sesija buvo skirta nevyriausybinių organizacijų kultūros paveldo išsaugojimo veiklai.

► Seminare dalyvavo, skaitė pranešimus bei sveikinimo žodį tarė Plungės rajono merė E. V. Lapukienė, Valstybinės kultūros paveldo komisijos narė G. Drėmaitė, Kultūros paveldo departamento direktorė D. Varnaitė. Pranešimus skaitė Valstybinės kultūros paveldo komisijos specialistas A. Gražulis, Lenkijos restauratorių sąjungos atstovas dr. M. Barański, Lietuvos dvarų ir pilių asociacijos prezidentė L. Blažytė, Tulovicų dvaro savininkas A. Nowak-Zempliński, Lenkijos Paminklų globos draugijos pirmininkas W. Kaczmarek, istorikė J. Skurdauskienė. Seminarą vedė Varšuvos miesto istorijos muziejaus vicedirektorius A. Sołtan, Žemaičių dailės muziejaus direktorius A. Bakanauskas.

► Lenkijos restauratorių sąjungos ilgametis narys ir vienas iš vadovų M. Barański pranešime kalbėjo apie tai, kad dvarai buvusios Abiejų Tautų Respublikos žemėse yra daugiau nei architektūros paminklai. Per ilgus amžius šalia bažnyčios egzistavęs dvaras buvo esminis apšvietos, kultūros židinys, politinės laisvės ir liaudies tradicijos tvirtovė. Lenkijoje, praėjus 30-čiai metų po karo, iš didžiulio skaičiaus dvarų beliko vos 3 000 objektų, kurių daugelis buvo nusiaubti, sunaikinti arba sugriuvo. Apie šimtas pastatų dėl ypatingos reikšmės išliko geros būklės, nes jie laiku perduoti muziejams arba ten įkurti dailininkų, rašytojų centrai ir kt.

► Iki 1970 metų dvarų apsaugos ir restauracijos klausimas tuometinės valdžios buvo nutylimas.

► 70-ųjų viduryje, negalėdama panaudoti šimtų sugriautų objektų, Kultūros ministerija, praktiškai prieštaraudama ideologinei doktrinai, paskelbė akciją „Senovės paminklai – pardavimui“, kurios tikslas buvo surasti naujus šeiminingus apleistam paveldui.

► 1978 m. ši akcija sulaukė ir Lenkijos vyriausybės palaikymo. Iš valstybės biudžeto nuspręsta dengti dalį tokių objektų restauravimo kaštų, leista įkurti Paminklų globos draugiją, kuri daug nuveikė paveldo išsaugojimo srityje. Naują impulsą politiniam ir ekonominiam mąstymui davė 1990-ieji, tačiau dvarams, netekusiems valstybinių savininkų, vėl prasidėjo niokojimo metas. Šią situaciją turėjo pataisyti privatizacija, kuri buvo suvokiama kaip dvarų supirkimas, o ne jų grąžinimas buvusiems savininkams. 1995 m. Kultūros ministerija organizavo programą „Paminklinių dvarų ir rūmų sodybų apsauga“. Pagerėjus ekonominei situacijai, dvarų restauravimui pradėta gauti lėšų iš Europos Sąjungos fondų.

► Galimybę Lietuvoje atkurti dvarus kaip kompleksiską, autentišką, save išlaikančią kultūros paveldo vertybę, gvildeno Lietuvos dvarų ir pilių asociacijos pirmininkė L. Blažytė. Per nepriklausomybės laikotarpį iš 2000 dvarų beliko 400. Pirmasis jų įsigijimo etapas siejamas su privatizacijos periodu, kai dvarai privatiems žmonėms atiteko iš buvusių kolūkių ar tarybinių ūkių kaip prieš

sovietmetį turėtas nekilnojamas turtas.

► Matant užsienio (ypač Vakarų Europos) pilių, dvarų palikimą ir su juo susijusias komercines galimybes, pradėta ieškoti ir lietuviškų dvarų kultūros atgaivinimo būdų. Komerciškai naudinga gali būti tik tokia dvaro paskirtis, kuri suteiks galimybių teikti kompleksines paslaugas: edukacinei veiklai, konferencijoms, seminarams, amatams puoselėti, apgyvendinimui, maitinimui.

► Problemų yra dėl šalį pasiekiančių ES struktūrinių fondų lėšų kultūros paveldui išsaugoti, pritaikyti šiandienos reikmėms. Šių fondų administravimo ir vertinimo sistema veikia be galo lėtai, o atliekamų darbų kokybė ne visada leidžia džiaugtis. Todėl sunkumų patiria visi dvarai – tiek savivaldybėms priklausantieji, tiek privatūs. Plungėje tai rodo pradėtas Mykolo Oginskio dvaro sodybos pritaikymo turizmo reikmėms projektas.

► Privataus dvaro renovacijos patirtimi dalinasi Tulovicų dvaro savininkas iš Lenkijos A. Nowak-Zempliński, įsigijęs dvarą 1980 m. Ekonominiu sunkmečiu įgytas beveik visiškai sugriautas dvaras, po daugelio metų šeimos pastangomis atgijo visu savo grožiu ir 1998 m. Lenkijos Respublikos kultūros ir meno ministerijos buvo įvertintas I-aja premija bei apdovanotas prestižiniu Europos apdovanojimu – medaliu „Europa Nostra“.

► Vienas iš svarbiausių seminario uždavinių – išsiaiškinti kaip šiandien dvarams gali padėti pati visuomenė. Seminare dalyvavęs nuo 1978 m. Lenkijoje veikiančios Paminklų globos draugijos (Towarzystwo Opieki nad Zabytkami) pirmininkas W. Kaczmarek pasakojo, kad visuomenės požiūris į paveldą ypač pasikeitė jų šaliai įstojus į Europos Sąjungą, nors ši veikla čia turėjo gana senas tradicijas. Tai paskatino galimybę gauti finansavimą regionų vystymui, bendruomenių aktyvinimui. Vietinis kultūros paveldas tapo tokia sritimi, apie kurią telkėsi vis aktyvesnis projektinis darbas. Jo dėka didinamas regionų patrauklumas, kuriama turizmo infrastruktūra, naujos darbo vietos. Sutelkti žmonės vietos paveldo saugojimui ir atgaivinimui jau nėra sudėtinga. Vis dėlto dar pakanka teisinių problemų. Pastebėta, kad oficialių institucijų požiūriai į kultūros paveldo problemas yra labai skirtingi, o tai kartais trukdo joms bendradarbiauti su nevyriausybėmis organizacijomis, kurios rūpinasi pačiais aktualiaisiais ir svarbiausiais kultūros paminklų ir jų aplinkos išsaugojimo klausimais. Savivaldybių ir nevyriausybinių institucijų bendradarbiavimas įgyvendinant projektus suteikia galimybę nevyriausybinių sektoriaus atstovams dalyvauti įvairiose planavimo ir regionų vystymo komisijose bei šių projektų įgyvendinimu besirūpinančiuose komitetuose. Deja, kartais ES fondų lėšų įsisavinimo realybė krypta į tai, kad savivaldybės siekia projekto sėkmę panaudoti saviems politiniams tikslams, traktuodamos įgyvendintus projektus kaip savo kadencijos sėkmę, tuo tarpu visai pamirštama atsižvelgti į grėsmes istorijos vertybėms. Kaip tik tokiu metu nevyriausybinių organizacijos ir tampa priemone, leidžiančia rūpintis ir kontroliuoti, kad kultūros paveldą ginančių įstatymų būtų laikomasi. Pastebėta, kad pastaruoju metu naujų regionų verčių paieškos sužadino daugybę pilietinių iniciatyvų, pakėlė visuomenės sąmoningumo lygį, parodė, kad piliečiai turi būti svarbus elementas konsultuojantis ir sprendžiant vietos kultūros paveldo likimą.

Seminare taip pat buvo pristatyta prie Plungės dvaro-muziejaus veikianti nevyriausybinių organizaciją. 2002 m. Vokietijoje veikiančių muziejų bičiulių klubų pavyzdžiu Plungėje susikūrusio klubo „Oginskių dvaro bičiuliai“ tikslus nulėmė to meto aktualijos. Numatyta siekti, kad būtų išsaugotas Oginskių dvaro vientisumas,



Kalba Joanna Bojarska-Syrek Varšuvos miesto istorijos muziejaus direktorė



Seminaro seminare



Konferencijos dalyviai

padėti atgaivinti kultūrinės dvaro tradicijas, padėti dvarui integruotis į Europos kultūros erdvę.

► 2005 m. klubas „Oginskių dvaro bičiuliai“ tapo Pasaulio muziejų draugų federacijos nariu ir nuo to laiko kiek galėdamas stengiasi aktyviai dalyvauti šios federacijos veikloje. Svarbiausiais klubo laimėjimais įvardinti: 2003 m. priimto Plungės savivaldybės kolegijos sprendimo padalinti parką į 13 sklypų, skirtų įvairiai veiklai plėtoti, panaikinimas; šalia parko vartų numatyto viaduko statybos projekto vykdymo sustabdymas (2006 m.); sovietiniu laikotarpiu parke įkurto stadiono teritorijos (2,5 ha) atskyrimo nuo parko svarstymo miesto taryboje atšaukimas (2007 m.). Šis klubo darbas leido ne tik išsaugoti M. Oginskio dvaro rūmų ansamblio vertę, sudarė galimybes kaip itin vertingam objektui gauti Europos Sąjungos finansavimą, bet ir tikėtis, kad ateityje jis įgis Lietuvos nacionalinės vertybės statusą.

► Pastebėta, kad Savivaldybės administracija ir valdymo struktūros vis dar nenoriai priima pilietinę nuomonę, sprendžiant dvaro renovacijos bei jo atgaivinimo klausimus, vengia teikti su šiais darbais susijusią informaciją, taip pat vis dar nemato reikalo į dvaro atgaivinimo darbus įtraukti atsakingas komisijas ir komitetus.

► Seminaro metu kalbėjusieji tvirtino, kad Lietuvos ir Lenkijos bendradarbiavimas yra svarbus abiem šalims. Istorinio ir kultūros paveldo bendrumas, jų išsaugojimo problemos ir pasidalijimas patirtimi gali duoti gerų rezultatų sugrąžinant mūsų paveldui tai, ką jis ir mūsų visuomenė buvo praradę.

► Užsimezgęs bendradarbiavimas tęsiasi. Norėtųsi paminėti per šį laiką užsimezgusius naujus kontaktus su kaimynais ir gimusias bendro darbo idėjas. Dar seminaro metu jo dalyviams kilo mintis ateinančiais metais surengti panašų seminarą nagrinėjančių istorinių dvarų parkų Lietuvoje ir Lenkijoje problemas ir naujusias jų atgaivinimo tendencijas. Jame norą dalyvauti jau pareiškė Lenkijos dvarų savininkų asociacija „Domus Polonorum“, kuri pasiūlė ir keletą pranešimų temų. Būsimo seminaro rengėju taip pat pasiūlė tapti Varšuvos miesto istorijos muziejus, kurio rūpesčiu gruodžio mėnesį turėtų vykti susitikimais su žymiais Lenkijoje dvarais Kozłówke, Łańcut, kitomis paveldo išsaugojimu besirūpinančiomis organizacijomis.

► Karališkųjų Lazienki parko Ermitaže įsikūrusi Paminklų globos draugija išreiškė norą ne tik vykdyti bendrus projektus, bet ir pristatyti Lietuvos paveldą Varšuvoje parodomis, publikacijomis.

► Bendradarbiavimo metu užsimezagus ryšiams su Karališkąja Varšuvos pilimi, jos darbuotojams kilo mintis ateinančiais metais savo muziejuje paskaitų ciklu paminėti Lietuvos vardo tūkstantmetį ir Plungės muziejūninkai jau sulaukė kvietimo skaityti vieną iš pranešimų.

► Lenkų kolegas sudomino Žemaičių dailės muziejaus ir jo partnerių kasmet organizuojamas tarptautinis Mykolo Oginskio festivalis. Jo metu ateityje M. Oginskio rūmuose planuojama pristatyti parodas, atspindinčias Lietuvos dvarų ryšius su Lenkija ir jos sostine Varšuva.

► Visiems šiems ryšiams palaikyti ir numatytiems darbams nuveikti vien muziejūninkų noro ir pastangų nepakaks. Kolegų geranoriškumas įkvepia nenuleisti rankų, tačiau ar Lietuvos fondai ir atsakingos institucijos yra tam pasirengę, pamatysime netrukus. ■

Jūratės Petruolytės nuotr.